

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертационен труд за получаване на образователната и научна степен “Доктор”

Автор на дисертационния труд: Миглена Дианова Райковска, редовен докторант към департамент „Археология” на Нов български университет.

Тема: „Техники и методи за графична реконструкция на недвижими археологически паметници“.

Рецензент: проф. д-р Венцислав Н. Динчев (Национален археологически институт с музей – БАН).

Рецензираният дисертационен труд съдържа основен текст (към 260 стр.), приложение (2 стр.) и библиографски списък (16 стр.). Текстът предлага въведение, пет части/ глави и заключение.

Във въведението (с. 7-17) се дефинира графичната реконструкция/ реставрация на архитектурни, в частност на археологически паметници и се обосновава необходимостта от прецизиране, актуализиране и обогатяване на методиката на изготвянето ѝ. Изтъква се, че графичната реставрация може и трябва да бъде инструмент за документиране и анализ на археологическите паметници, както и етап в дейностите по реалната им реставрация и опазване, по тяхното представяне и популяризиране. Тези констатации всъщност онагледяват и основните цели на докторантката. Посочени са и конкретни задачи за постигането им. Те предопределят структурата на труда.

Първата глава (с. 18-68) е с историографска насоченост. Тя ни запознава с появата на графичната реставрация по времето на Ренесанса и с етапите в развитието ѝ, включително на възгледите за нейната същност. Подробно и увлекателно са представени културната среда на Ренесансова Италия и приносите на ред нейни изтъкнати представители за съхраняване и изследване на архитектурното наследство от Античността. Този интерес и тази дейност именно раждат първите графични реконструкции на архитектурни паметници от отминала епоха. Нещо повече, както посочва докторантката, през Ренесанса „научната скица се утвърждава като „езика“, чрез който архитектите илюстрират и споделят своите идеи“ (с. 36). В по-сбит вид, но достатъчно информативно са представени приносите на италиански и други европейски творци през следващия

период до края на XVIII в. Подобаващо внимание е отделено на появата на същинската архитектурната реставрация през XIX в., на формиралите се школи и направления, на техните възгледи и най-значими практически приложения. Логично прегледът завършва с XX в., когато се изработват принципите на съвременната реставрация, включително на археологическата такава. Изтъкната е ролята на графичната възстановка като неотменима част от реставрационния процес – в проектната му фаза и за неговото архивиране. Внимание е отделено и на възможностите, предоставени на графичната възстановка от новите компютърни технологии. Заключителната част на главата е за „българския опит в графичната реставрация“. Представени са появата, развитието и по-видните представители на дейността по документирането и опазването на архитектурното ни наследство до средата на XX в. Показан е съвременен пример за възстановка на известен наш паметник чрез новите технологии.

Безспорно достойнство на първата глава са и множеството илюстрации (графични възстановки, картини и др.), които добре онагледяват изложението. Критичните ми бележки тук са към частта за „българския опит“. Тя е изцяло по дисертацията на арх. Й. Кандулкова от 2007 г., която обаче тематично е ограничена до годините на Втората световна война. В обсъждания тук дисертационен труд, в който не е уговорено подобно ограничение, липсва изобщо информация за документиране, реставриране и популяризиране, вкл. чрез графични възстановки, на архитектурно, вкл. археологическо, наследство у нас през следващите десетилетия. А такава дейност има. Достатъчно е да се споменат имената, например, на арх. Ст. Бояджиев и арх. Н. Тулешков.

Втората глава (с. 69-87) е с терминологична и нормативна насоченост. Започва с разясняването на общи термини като „материално културно наследство“, „историческа среда“ и „история на реставрацията“. Продължава с по-конкретните дефиниции на „реставрация“, „реконструкция“, „консервация“ и т.н. Основно внимание тук е отделено на „графична реставрация/ реконструкция/ възстановка“ (с. 72), което е ключово понятие за дисертационния труд. Не са пропуснати и понятия като „културна ценност“, „културно наследство“, „археологическо наследство“. При дефинирането им докторантката се позовава на актуалната нормативна база в Р България, както и на действащите международни конвенции. Тези конвенции са определящи в методическо отношение документи и оправдано са представени отделно:

Международната харта за консервация и реставрация на паметниците на културата и забележителните места (т.нар. Венецианска харта) от 1964 г.; Хартата за защита и управление на археологическото наследство на ИКОМОС от 1989 г.; т.нар. Документ за автентичност от Нара (Япония) от 1994 г.; и т.н. Финалът на главата е посветен на т.нар. виртуална археология, т.е. на представянето на археологическите паметници чрез компютърни визуализации. Заслужава да се отбележи, че понятията и дефинициите в тази нова дисциплина се уреждат в международни документи от последното десетилетие – т.нар. Лондонска харта от 2009 г. и т.нар. Севилска харта от 2010 г., които все още не са отразени в законодателството на Р България и които тук за пръв път се представят на български език.

Третата глава (с. 88-157) е посветена на методите за и методологията на изграждане на тримерни графични реконструкции и по-точно на архитектурно-реставрационното проучване – конвенционалният метод за изграждане на графични възстановки в рамките на реставрационното проектиране. Докторантката последователно разяснява съответните понятия, целта, средствата и етапите на този вид проучване, както и рисковете при неговото осъществяване. Онагледява изготвянето на графични възстановки и на съпътстващите ги анализи с конкретни примери, които са резултат на собствената ѝ изследователска дейност – на/за храма от XVII в. „Св. Никола Летни“ при с. Голеш, общ. Годеч, и на/за крепостта на античния *emporium Discoduraterae* край с. Гостилица, общ. Дряново. Данните от архитектурното проучване на втория обект са представени и в табличен вид – в приложението („Таблица 1“, с. 264-265) в края на труда. Обобщението в края на главата (с. 156-157) е синтезиран израз на същността и значението на архитектурното проучване, с който читателят не може да не се съгласи.

Като критична бележка към третата глава бих могъл да изтъкна не съвсем сполучливия изказ на философската обосновка за научната същност на архитектурното проучване. Така, на с. 95 се посочва, че архитектурното проучване може „да бъде разглеждано като научен метод спрямо принципа за фалсифицируемост (верификация) на Karl Popper, който, следвайки примера на Carlo Bianchini (Bianchini et. al. 2012, 507; ...), считам за най-уместен в рамките на настоящото проучване“. В случая става въпрос за определяне на архитектурното проучване като научен метод в съответствие с изтъкнатия принцип на известния философ. По

примера на С. Bianchini, докторантката се придържа към този принцип. Друг е въпросът, че прилагането на термина за название на последния – „фалшифицируемост“, налага известни разяснения относно начина на използването му от К. Поррег. Без тях, твърдение като това, че „анализът е обективен, фалшифицируем и явен“ (с. 96) поражда известно недоумение. Такива разяснения, впрочем, има, но доста по-нататък в текста (с. 234 сл.).

Четвъртата глава (с. 158-230) е посветена на съвременните възможности на фотографията с оглед на графичната документация. Изтъквайки значението на фотозаснемането за всяко архитектурно проучване, вкл. на археологически паметници, докторантката акцентира върху възможностите и способите на съвременната дигитална фотография и фотограметрия. Имам известни резерви относно конкретно обяснителното, подобно на справочник, изложение в тази глава, но същевременно осъзнавам безспорната практическа полза от съответните обяснения и примери. А тези примери – т.нар. cases studies, са детайлни заснемания отново в резултат от изследователската дейност (самостоятелна или в колектив) на докторантката: на църквата „Св. Петка“ от XVI–XVII в. в с. Балша, общ. Столична, и на няколко важни обекта в известния античен и късноантичен център *Stobi* в БЮРМ.

Петата глава (с. 231-253), озаглавена „Интерпретация и хипотеза“, е логично продължение на предходните две. Изтъкнато е, че даден архитектурен обект не може да бъде разбран и интерпретиран ако не се разглежда като съвкупност от елементи, от една страна, и в контекста на неговата среда и функции по време на появата му, от друга страна. Посочено е разграничението между интерпретация и имитация, което е твърде важно с оглед на графичната реконструкция. Тези постановки са подкрепени със съответна литература и примери. По-нататък докторантката се спира на приложението на епистемологичните теории, в частност на тази на К. Поррег, в архитектурното изследване. Внимание е отделено и на етичната рамка на графичната реконструкция, т.е. на необходимостта от самоконтрол на автора ѝ в нейното изготвяне и интерпретиране. Определени са етапите на и условията за изготвянето на методически коректна графична реконструкция. Приложението на тези предписания е представено чрез конкретния пример с храма „Св. Никола Летни“ при с. Голеш. Илюстрирана е отново ползата на съвременните дигитални технологии за осъществяването на тази дейност.

Заклучението (с. 254-263) представя основните изводи на труда, които, естествено, визират същността, методите, средствата за изготвяне и значението на графичната реконструкция/ реставрация/ възстановка. Изводите са убедителни и същевременно премерени, внимателни. Те са доказателство за опита и добрата подготовка на докторантката по проблематиката на дисертационния труд. В заключението са изтъкнати и приносите му, които в една или друга степен бяха представени в рецензията. Все пак ще цитирам началния – по реда на изреждането им, и основен принос, предпоставящ останалите, според мен: „за първи път се прави изследване, посветено изцяло на графичната реставрация, нейната същност... приложение, значимост и отговорност“ (с. 258).

Библиографският списък (с. 266-282) съдържа множество заглавия, повечето от които са на чужди изследователи. В него са включени още извори – предимно трактати от ренесансови автори, както и нормативни, български и международни документи за недвижимото културно-историческото, вкл. археологическо наследство.

Авторефератът (31 стр.) е адекватен синтез на дисертационния труд. Приложената справка за приносите е коректна. Списъкът на публикациите по темата на труда включва общо 8 заглавия на английски и на български език, от които 4 обнародвани и 4 под печат. Повечето са в съавторство, което е нормално предвид факта, че са резултат от реализацията на колективни проекти с участието на докторантката.

Бележките ми по-горе в рецензията към пропуските в представянето на „българския опит“ в графичната реконструкция, към стилистичната форма на философската аргументация за научната същност на архитектурното проучване, както и известните ми резерви към инструменталния вид на „фотографската“ глава, не поставят под въпрос положителната ми оценка за обсъждания дисертационен труд. Надявам се да са полезни при бъдещото му отпечатване.

В заключение, заявявам категорично мнението си, че авторката на рецензирания дисертационния труд – Миглена Дианова Райковска, заслужава образователната и научна степен “Доктор”.

София,
16.02.2018 г.

Рецензент:

(проф. д-р В. Динчев)

